Gyomnövények

búvár zsebkönyvek

Móra

HUNYADI-BÍRÓ

Gyomnövények

BÚVÁR ZSEBKÖNYVEK

MÓRA KÖNYVKIADÓ, 1987

ÍRTA Dr. HUNYADI KÁROLY

RAJZOLTA BÍRÓ KRISZTINA

A BORÍTÓT URAI ERIKA TERVEZTE

A Földön élő mintegy kétszázezer növényfaj közül kb. 6700 növényt tartunk gyomnak. Ezek közül - a legújabb felmérések szerint - 76 faj a legveszedelmesebb, és ebből is 18 faj az, amelyik kiemelkedően nagy károkat okoz. Hogy melyik növény számít gyomnak, gaznak, dudvának, az nem is olyan egyértelmű. Látni fogjuk könyvünkben, hogy a listára olykor kedves kis vadvirágok is felkerültek, amelyek hajdan gyomok voltak, és azt is, hogy a legveszélyesebb gyomfaj is hozhat hasznot - mint jó méhlegelő, fontos gyógynövény vagy mint ipari nyersanyag. A biokertészek sok gyomnövényt magérés előtt talajtakarásra használnak, vagy értékes trágyalevet készítenek belőlük.

A lista soha nem lesz végleges. Mezsgyék, ősi gyepek vagy félsivatagok egyszerű vadvirága volt tegnap még egy növény, amelyet féken tartottak a többiek a biológiai egyensúly évezredes rendje szerint. Ám egy napon a feltört földben, például a kukorica- vagy napraforgótáblában hihetetlen lehetőségek nyílnak meg számára - és elindul világhódító útjára. Így vált kozmopolitává napjaink veszedelmes gyomja, a *parlagfű* vagy népiesen *vadkender,* amelynek a vegyszeres gyomirtók eltüntették természetes ellenfeleit a nagyüzemi táblákról. A kozmopolita gyomok többnyire szárazságtűrők, milliónyi magot teremnek, egynyáriak, tavasztól őszig minden talajmunka után újabb és újabb csapataik állnak csatasorba, amikor csírázni, fejlődni, sőt még magot hozni is tudnak. Magyarországon ma a parlagfű éppoly gondot okoz szénanátha- és asztmakeltő hatásával, mint az USA-ban. Beköltözött a városi parlagokra is, és milliárdnyi virágport szór az amúgy is szennyezett levegőbe. Félelmetes hódításának éppen a 80-as években vagyunk a szemtanúi.

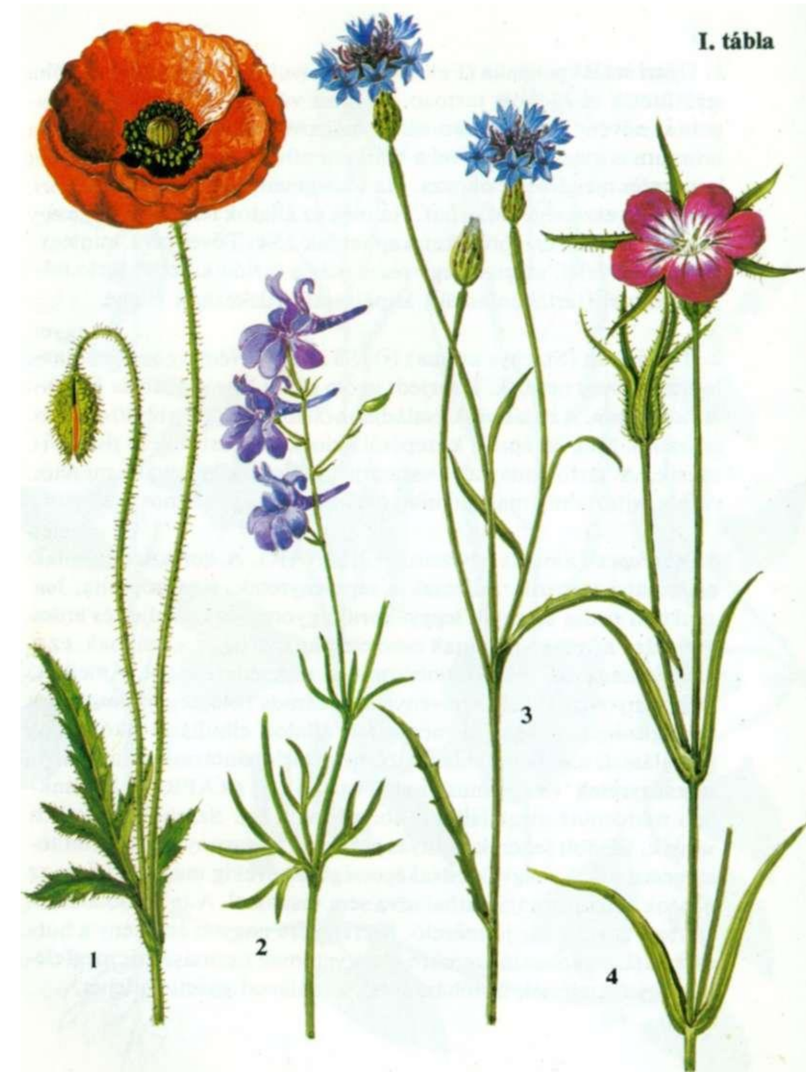
Hogyan védekezhetünk ellenük? - A vegyszeres gyomirtás veszedelmes következményeit már ismerjük, a biológiai védekezés kidolgozása még hosszú és fáradságos munka. És ehhez fenn kell maradniuk a füves mezsgyéknek, ahol természetes környezetükben éppen azok a rovarok élnek, amelyek ellenfelei lehetnének ezeknek a „világpolgároknak"!

1. Pipacs (Papaver rhoeas) ⊙ (PAPRH). A mákfélék családjába tartozik. Ahol gyomirtó szerrel nem védekeznek ellene, lángoló piros színével már messziről virít az érett gabonatáblában. Magja 1-2 cm-es talajmélységben csírázik ki ősszel, majd tőlevélrózsát hajtva telel át. Elsősorban a búza- és a repcevetésekben gyakori. Kora tavasszal indul fejlődésnek, júniusban virágzik, és egy-egy növény mintegy 20 ezer magot terem. (l. Vadvirágok 1., 42. o.).

2. Mezei szarkaláb (Consolida regalis) ⊙ (CNSRE). Egykor a legelterjedtebb gabonagyomnak számított, de manapság már nagyon visszaszorult. Megjelenik az utak mellett, tarlókon, parlagokon és minden megbolygatott területen. A hunyorfélék családjába tartozik. Késő ősszel vagy kora tavasszal csírázik, és a búzával egy időben érik be termése. Egy-egy tövön mintegy 1500 mag terem (l. Vadvirágok 1., 36. o.). Régi festő- és gyógynövény, mint a pipacs.

3. Kék búzavirág (Centaurea cyanus) ⊙ (CENCY). A Délkelet-Európából származó növény a gabonatermesztéssel ma már szinte az egész világon elterjedt. Míg a búza- és rozsvetésekben nemkívánatos a jelenléte, addig pompás virágai miatt a kertekben dísznövényként ültetik, forrázatát szemgyulladás borogatására, toroköblögetésre használják. Teáját is többféle teakeverékben alkalmazzák. „Búzakék" fészkes virágzataiban növényenként 700–6700 termést is érlelhet, azonban a vegyszeres gyomirtás hatására, táblánk többi növényéhez hasonlóan, teljesen visszaszorult a mezsgyére, a gabonatáblák szélére (l. Vadvirágok 1., 46. o.).

4. Konkoly (Agrostemma githago) ⊙ (AGOGI). Június elejétől virágzik ez a dísznövénynek is beillő, a szegfűk rokonságába tartozó szép növény. Egyéves, de magja még ősszel kikel és áttelel, ezért az őszi vetésekben találhatnánk, bár visszaszorult teljesen. Régebben, ha mérgező magja a búza közé került, a kenyér égető ízt és kékes színt kapott tőle (l. Vadvirágok 2., 24. o.). Jó méhlegelő is.

1. Ugari szulákpohánka (Fallopia convolvulus) ⨀ (BILCO). A keserűfűfélék családjába tartozó, az egész világon elterjedt (kozmopolita) növény. Alsó részén sűrűn elágazó, kúszó szára egy méter hosszúra is megnőhet. Mivel a támasztónövényre csavarodik, a gabonavetés megdőlését okozza. Ha tömegesen jelentkezik, 20–27%-os termésveszteséget okozhat. Ha meg az állatok lelegelik, sárgaságot, felfúvódást és görcsöket kaphatnak tőle. Tövenként mintegy 200 magot érlel, amelyek egy része már a tarlón kikel. A tarló felszántásával (tarlóhántással), kapálással védekezünk ellene.

2. Tarlóvirág (Stachys annua) ⨀ (STAAN). Némely vidéken tarlótisztesfűnek nevezik. Elterjedt gyom egész Európában és Észak-Amerikában. Az ajakosok családjába tartozik, legfeljebb 40 cm magasra nő. Magvai április közepétől kelnek. Májustól késő őszig virágzik. A tarlóhántással visszaszorították, pedig kiváló mézelő, nagy olajtartalmú magvai miatt termesztve még hasznos is lehetne.

3. Vadrepce (Sinapis arvensis) ⨀ (SINAR). A keresztesvirágúak családjába tartozik, akárcsak a repcsényretek. Kozmopolita, hazánkban pedig az egyik leggyakoribb gyom. Az erőteljes és érdes tapintású növény virágának csészelevelei nyíláskor szétállnak, ez a tulajdonsága jól megkülönbözteti a repcsényretektől. Amellett, hogy elnyomja a kultúrnövényeket, számos betegség és rovarkártevő gazdája. A legelőn mérgezést, állatok elhullását okozhatja. Kapálással, a gabonatáblán többszöri tarlóhántással írtjuk. A **4. repcsényretek** (Raphanus raphanistrum) ⨀ (RAPRA). Hazánkban mindenütt megtalálható kozmopolita faj. Szirmai kezdetben sárgák, később fehérek, ibolyás erezettel. A savanyú talajokon tömegesen nő. A magvak csíraképességüket évekig megtartják, és az állatok bélcsatornáján áthaladva sem vesztik el. A tavaszi kalászosokban írtsuk, bár jó mézelő. Szerencsére nagyon érzékeny a hormonhatású gyomirtó szerekre, de a vetőmag tisztításával, megfelelő trágyakezeléssel, tarlóhántással, kapálással gyéríteni lehet.

1. Ebszékfű (Matricaria inodora) ⊙, ritkán ⊙⊙ (MATIN). Egész Európában gyakori, Észak-Amerikába is behurcolt fészkes virágzatú növény. Összetévesztik az *orvosi székfű*vel, a kamillával, bár virágzata jóval nagyobb és szagtalan (l. Gyógynövények 18. o.). A fészek vacka félgömbös, belül tömött. Gabonavetésekben, tarlókon, nedvesebb, nitrogéndús, kötött talajon tömegesen is megjelenik. Egyéves, kétéves, ritkábban évelő típusaival mindenáron igyekszik fennmaradását biztosítani. Vegyszerrel, korai aratással, mielőbbi tarlóhántással irtják (l. Vadvirágok 2., 40. o.).

2. Parlagi pipitér (Anthemis arvensis). Áttelelő egyéves ⊙ (ANTAR). Megtaláljuk egész Európában, Észak-Afrikában, az amerikai, ausztráliai kontinensen és Új-Zélandon. Ugyancsak hasonlít a kamillához, azonban fészkes virágzatában a vacok hengeres, kúpos, belül tömött, míg a kamilláé belül üreges. Májustól szeptemberig virágzik, főleg a savanyú vályogos és homokos talajokon. Rendszeres vegyszerezéssel védhetjük meg tőle gabonáinkat.

3. Mezei árvácska (Viola arvensis) ⊙ (VIOAR). Sok gyereknek kedvence ez az áprilistól szeptemberig virító szép kis virág – az ibolyafélék családjából. Pedig elterjedt gyom az egész világon. A viszonylag kis termetű növénynek háromélű szára van. Káros, ha tömegesen jelentkezik a különféle növénykultúrában, de főleg őszi kalászosokban. Vegyszerrel, kapálással, tarlóhántással visszaszorítható (l. Vadvirágok 2., 40. o.).

4. Parlagi szikárka (Scleranthus annuus) ⊙ (SCRAN). Virágaival együtt fűzöld vagy sárgászöld, alacsony, szétterülő növény, amely ha ősszel csírázik ki, áttelel. Kora tavasztól késő őszig virágzik ez a szépnek egyáltalán nem mondható gyom a szegfűfélék családjából. A világ számos részén elterjedt. Nálunk is megtalálható mindenütt, ahol savanyú a talaj. Éppen ezért egyik leghatásosabb védekezés ellene, ha meszezzük, illetve istállótrágyázzuk a vetést.

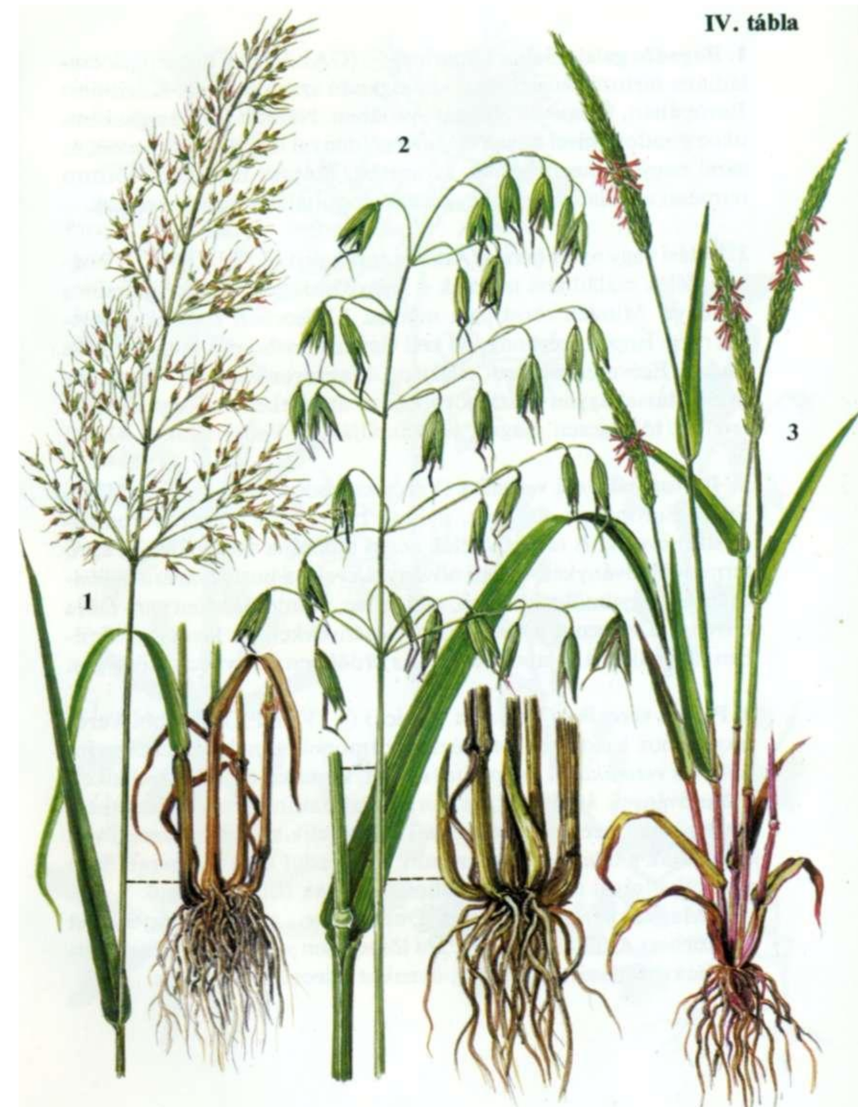

Magyarországon a hetvenes évek elején kezdtek felfigyelni arra, hogy a tartós gyomirtó szerek használata módosította a gyomflórát. A gabonafélék között elsősorban az egyszikűek nyomultak elő, mint például a nagy széltippan, a hélazab és a parlagi ecsetpázsit. Mindhárman a pázsitfűfélék családjába tartoznak.

1. Nagy széltippan (Apera spica-venti) ⊙ (APESV). Bokrosodásra hajlamos, egy méter magasra növő, bojtos gyökérzetű faj. Virágzati bugái rendkívül nagyok, elérhetik a 25 cm-t. Előfordult már, hogy egyetlen növény 12 000 szemtermést érlelt! Elterjedt Európában, Dél-Szibériában, Közép-Ázsiában egészen a Bajkál-tóig. Magyarországon mindenütt, de főleg a Nyugat-Dunántúlon és a savanyú homoktalajokon gyakori. Termése a gabonáéval egy időben érik, így aratáskor visszakerül a talajra, és ismét megfertőzi a területet. Ezért csak vegyszerekkel védekezhetünk ellene, vagy ha kora tavasszal kiirtjuk a fiatal növényeket.

2. Hélazab (Avena fatua) ⊙ (AVEFA). 120 cm-es magasságot is elérő gyom, amely megtévesztésig hasonlít a termesztett zabhoz, „vadzab" néven ismerik. Közép- és Dél-Európában, Észak-Afrikában és az amerikai kontinensen terjedt el, kövér, kötött, meszes talajokon. Szemtermései 7-8 évig is elfekszenek a talajban, így ha egyszer a földünkbe került, számíthatunk rá, hogy jó ideig még gondos gyomirtással sem szabadulhatunk meg tőle. A kalászosokon kívül a len- és borsóvetésben is megjelenik.

3. Parlagi ecsetpázsit (Alopercurus myosuroides) ⊙ (ALOMY). Egyéves; ha ősszel csírázik ki,áttelel. Fél méter magasra növő, bokrosodó pázsitfű, amelynek virágbugája hosszú, keskeny ecsetre emlékeztet. A Földközi-tenger környékéről származik, de csaknem egész Európában elterjedt már, sőt manapság Észak-Amerikába is behurcolták. Főleg Nyugat-Európában okoz gondokat. Őszi szántások tavaszi fogasolásával védekezhetünk ellene.

1. Ragadós galaj (Galium aparine) ⊙ (GALAP). A buzérfélék családjába tartozó, kúszó vagy kapaszkodó szárú növény. Közismert Európában, Észak- és Nyugat-Ázsiában. Nálunk a kalászosokban okoz gondot, mivel dúsan elágazó példányai megdöntik a vetést, és ezzel nagyon megnehezítik az aratást. Horgas tüskékkel borított termései az állatok szőrébe, az ember ruhájába kapaszkodnak.

2. Vetési vagy **nyári hérics** (Adonis aestivalis) ⊙ (ADOAE). A boglárkafélék családjába tartozik a kalászosok, tarlók, legelők csinos növénye. Minden része igen mérges. Elsősorban a lovakat betegíti meg. Éppen ezért nagyon kell vigyázni, nehogy a takarmányba jusson. Egész Európában elterjedt. Magyarországon a vegyszeres gyomirtással ugyan visszaszorult, és az útszéleken, mezsgyéken sem érlelhet tömegesen magot, ha kaszálják. (l. Vadvirágok 1. 42. o.)

3. Borostyánlevelű veronika (Veronica hederifolia) ⊙ (VERHE). Egész Európában elterjedt, nálunk helyenként repkényveronikának is nevezik. A tátogatófélék népes táborába tartozik ez az apró termetű, halványkék virágú növény. Levelei a borostyánéra hasonlítanak. A gyümölcsösökben, szőlőkben, szántóföldeken nem tudja felvenni a versenyt a termesztett növényekkel, ha tavasszal idejében elkezdjük a talajművelést. Az erdőkben is tavasszal tömeges.

4. Perzsa veronika (Veronica persica) ⊙ (VERPE). A többi Veronica fajhoz hasonló jelentőségű. Kozmopolita, nálunk rendszerint a *fényes veronikával* (V. polita) együtt, keverten él. Az ősszel kikelt csíranövények áttelelnek, és kora tavasszal indulnak fejlődésnek. Az alacsony, szétterülő növényeket kedvelik a biokertészek, mert beborítják a talajt, és nem engedik kiszáradni kora tavasszal. Szép azúrkék virágai márciustól májusig nyílnak (l. Vadvirágok 2., 14. o.). Magyarországon főleg a Dunántúlon, a Középhegységben gyakori, az Alföldön ritkább. Ha tömegesen jelentkezik, a kalászosok bokrozódását gátolhatja, ilyenkor boronálással irtják.

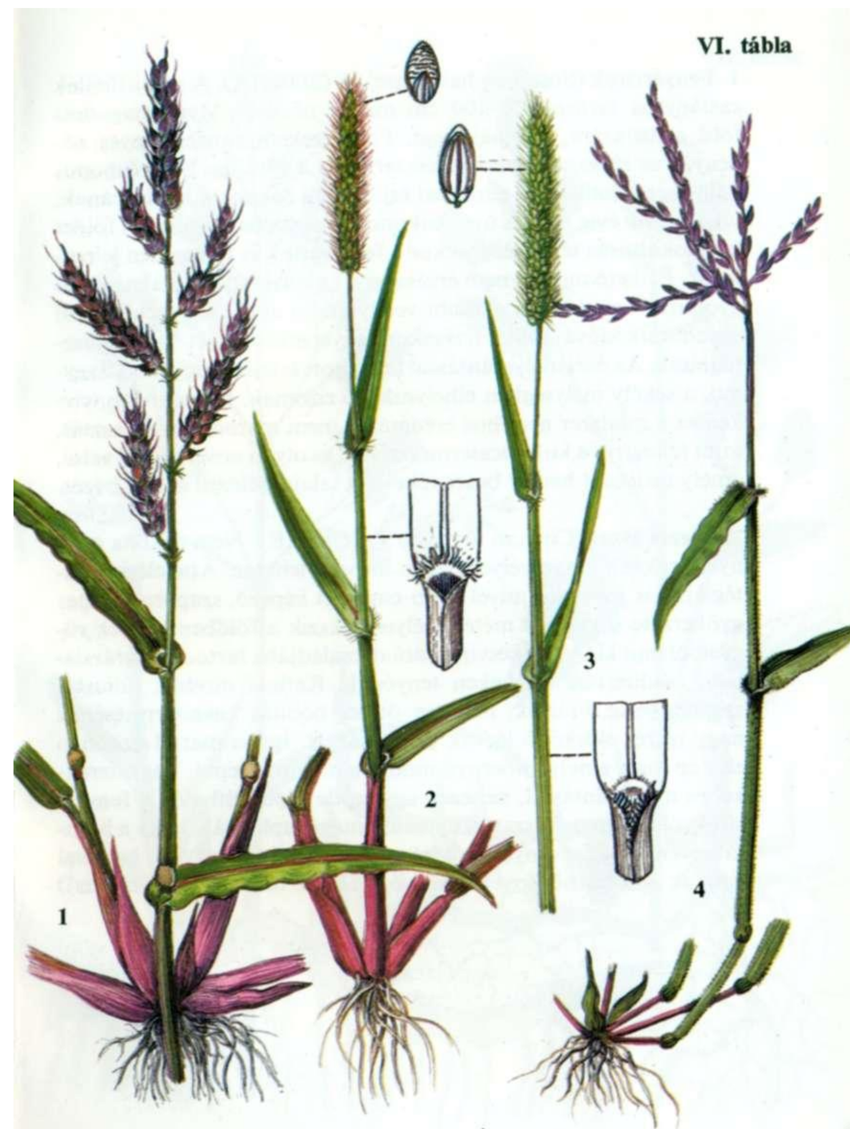
1. Kakaslábfű (Echinochloa crus-galli) ⊙ (ECHCG). Eredetileg dél-eurázsiai mocsári növény volt, de jó alkalmazkodóképességével ma már mindenütt megtalálható. Az utóbbi időkben óriási tömegben elszaporodott, és manapság az egyik legveszedelmesebb gyomnak tartjuk. Már az egész földkerekségen elterjedt, a meleg és mérsékelt éghajlatú területeken egyaránt. Mindenfelé megtelepszik a megművelt földeken, utak mentén, árokparton, mezsgyén, trágyás, elhanyagolt helyeken. Hatalmas magtermést hoz. A nemzetség további, rizsföldeken előforduló fajait lásd a XII. táblán.

2. Fakó muhar (Setaria glauca) ⊙ (SETLU). Egyméteresre is megnövő, igen erős gyökérzetű pázsitfűféle. Mivel magja csak bizonyos hőmérsékleten és fényben csírázik ki, ezért a Föld forró és mérsékelt égövein terjedt el. Mindenfelé a művelt és megbolygatott területeken nő, egész évben állandó, kitartó munkával kell irtani. Igen hasonlít a zöld muharra, ám a bugája éréskor rókavörösre változik, és lefelé simítva érdes tapintású.

3. Zöld muhar (Setaria viridis) ⊙ (SETVI). Mint a neve is mutatja, bugája éréskor is zöld marad. Levelei simábbak, a levelek tövében nincsenek pillás szőrök. Elterjedése és irtása hasonló az előzőéhez. Az országban a meszes talajokon tömeges. Újabban kimutatták nagy foszforigényét. A fakó muharral együtt fordul elő, csapadékosabb évben a fakó, szárazabb évben a zöld muhar nyomul elő.

4. Pirók ujjasmuhar (Digitaria sanguinalis) ⊙ (DIGSA). Jól bokrosodó növény, melynek elfekvő szárai több helyen is legyökereznek. A meleg és a mérsékelt égövön mindenhol megtalálható. Nem őshonos nálunk. Mindenféle növénykultúrában az egyik legveszélyesebb egyszikű gyom. Képes kiszorítani a lucernát, ha a talaj foszfortartalma nem elég magas. A pillangósoknál gátolja a gyökérgümő-képződést, és ezzel akadályozza a nitrogén megkötését.

Táblánk összes növénye a pázsitfűfélék családjába tartozik.

1. Fenyércirok (Sorghum halepense) ○ (SORHA). A pázsitfűfélék családjába tartozó, 50–100 cm magas növény. Megvastagodott föld alatti szára, rizómája van. Fagyérzékeny, melegigényes növény, s ez megszabja elterjedési területét a Földön. Nem őshonos nálunk, eredetileg dél-eurázsiai faj. Közeli rokona a kukoricának, így ha több évig újra és újra kukoricával vetik be ugyanazt a földet (monokultúrás termelés), akkor a fenyércirok is tömegesen jelentkezik. Érthető módon nem érzékeny a kukoricásban alkalmazható gyomirtó szerekre, és a többi vetélytárs gyomfaj kipusztulásával egyeduralkodóvá válik. Irtásakor fagyérzékenységét kell kihasználnunk. Az őszi mélyszántással fellazított talajban ugyanis elfagynak a sekély mélységben elhelyezkedő rizómák. Ha enyhébb teleken ez a módszer nem hoz eredményt, nem marad más választás, mint felhagyni a kukoricatermesztéssel, és olyan növényt kell vetni, amely tavasszal hamar beárnyékolja a talajt, például árpát, búzát.

2. Mezei aszat (Cirsium arvense) ○ (CIRAR). Nem rokona a fenyércirokoknak, de veszélyességben testvére lehetne. Áttelelési „stratégiája" is hasonló, mivel több emeletet képező, szaporodóképes gyökérzete sokszor 3 méter mélyen fekszik a földben. Ennek rügyeiből hajt ki. A fészkesvirágzatúak családjába tartozik, Eurázsiában, mediterrán vidékeken tenyészik. Kétlaki növény, júliustól szeptemberig virágzik, mintegy ötezer bóbitás kaszattermésének nagy részét élősködő lárvák pusztítják el. Így is marad azonban elég ép mag, amely ejtőernyő módjára messzire repül. Vegyszerekkel és mélyszántással, nehezen ugyan, de kipusztítható. A fenyércirokról és a mezei aszatról egyaránt megállapították, hogy a bomló növényi maradványaikból felszabaduló mérgek zavaró hatással vannak a kultúrnövényekre: *allelopátia*. (L. még a XIX. táblát is!)

1. Szőrös disznóparéj (Amaranthus retroflexus) ⊙ (AMARE). Az amarántfélék családjába tartozik. Néha másfél méterre is megnő. Hatalmas magtermésre képes, félmillió magot is megszámoltak már egy-egy tövön. Az észak-amerikai őshazából 1700 körül hurcolták be Európába, s azóta elterjedt az egész világon. Mindenütt előfordul a gondozatlan helyeken és a kultúrnövények között, városban és vidéken egyaránt. Elfekvő magjai miatt csak többéves irtással lehet gyéríteni. Fiatalon a disznók jó zöldtakarmánya.

2. Fehér libatop (Chenopodium album) ⊙ (CHEAL). Kozmopolita a libatopfélék családjából. Az egész növény zöld színű. Szántóföldön, a kapásokban, házi kertekben, városokban mindenütt elterjedt. Talán a legnagyobb tömegben elszaporodott gyom Magyarországon. Ha az állatok takarmányába kerül, hasmenést okoz. Akár a disznóparéj, akkor is képes nagy nitrogénkészletet felhalmozni testében, ha mellette elhal a kukorica a nitrogénhiánytól.

3. Parlagfű vagy **vadkender** (Ambrosia elatior) ⊙ (AMBEL). Felálló szárú, dúsan elágazó, szélmegporzású fészkes. A legutóbbi időkben hihetetlen gyorsasággal elszaporodott, veszedelmes gyom, amely ma a nagyüzemi kukorica- és napraforgótáblákból beköltözött már a városokba, üdülőtelepekre is, és az *augusztusi, szeptemberi* napos időben okoz *súlyos* allergiás tüneteket! Észak-Amerikából került át a múlt században, a Kárpát-medencében 1908-ban találták először, de igazi térhódítását itt a 70-es években kezdte meg. A füzérben álló porzós virágzata a szembetűnő, a termős virágok a levelek hónaljában húzódnak meg. Óriási virágportermelése mellett magtermelése is jelentős. Egyetlen tő akár 63 ezer magot érlelhet! Kanadában teáját vérzések, gyomorbetegségek ellen használják, a magvakat a foglyok, fácánok kemény teleken eszik. A kukoricánál is később bújik ki. Gondos gyomlálással, kapálással, vegyszerrel, sűrű csalamádéültetéssel, gyepesítéssel és a mezsgyék, pázsitok rendszeres kaszálásával kell visszaszorítanunk!

1. Varjúmák (Hibiscus trionum) ⊙ (HIBTR). Mint melegigényes növény, őshazájából, a Földközi-tenger keleti vidékéről terjedt el a Föld nagy részén a mérsékelt és melegebb övezetekben. A régen óravirágnak nevezett növényke korán reggel egyetlen órára nyitja ki szirmait, lampionhoz hasonló, felfújt termésben érleli magvait. A mályvafélékhez tartozik (l. Vadvirágok 2., 28. o.). Kapás növények közt és tarlókon jelenik meg tömegesen az ország déli vidékein, főleg az Alföldön. A másodvetésekben kapálással kell védekezni ellene, mert elnyomhatja a kultúrnövényt.

2. Lapulevelű keserűfű (Polygonum lapathifolium) ⊙ (POLLA). Eurázsia mérsékelt égövéből származik, manapság az egész világon elterjedt gyom. Nálunk is közönséges, főleg a nedvesebb, tőzeges ártéri területeken, valamint piszkos, megbolygatott helyeken. Jellemző levélkürtője és a levelein lévő V alakú folt.

3. Baracklevelű keserűfű (Polygonum persicaria) ⊙ (POLPE). Az itt is gyakori V alakú foltot leszámítva, valóban nagyon hasonlít a levele az őszibarackéra (persica). Az előző fajjal körülbelül azonos elterjedésű, talajigényű faj. Ennek megfelelően rendszerint együtt, keverten fordulnak elő. Nagy károkat okozhatnak hatalmas víz- és tápanyagigényükkel.

4. Mezei csorbóka (Sonchus arvensis) ○ (SONAR). A fészkesek családjába tartozik. Tarackszerű gyökerein elszórtan elhelyezkedő rügyekből hajt ki, de magról is szaporodik. A földben lévő legkisebb gyökérdarabkájától is új növény fejlődik. Elterjedt Európában és az egész világon. Nedves vályog- és agyagtalajok tömeges gyomnövénye. Szántóföldön, kertekben, kaszálókon igen erősen verseng a tápanyagokért, vízért, fényért. 60–150 cm-es, hatalmas példányai fejlődnek, és ha nem védekeznénk ellene, teljesen kiszorítanák a vetett növényeket. Kapálással, tarlóhántással és vegyszerekkel irtható (l. a X. táblát is!).

1. Szelíd csorbóka (Sonchus oleraceus) ⊙ (SONOL). A kapás kultúrák méteresre is megnövő, fészkes virágzatú, kozmopolita gyomja. Az egész növény minden része tejnedvet tartalmaz, szára csöves. A homoktalajokat kivéve hazánk minden területén közönséges, nyár végi gyom. Mindenütt, még a ház körül is irtani kell, mert bóbitás termései messzire elszállnak, és fertőzik a területet.

2. Selyemmályva (Abutilon theophrasti) ⊙ (ABUTH). Kínai őshazájában rost- és gyógynövényként termesztették. Onnét terjedt el a Balkánon, Észak-Afrikában, Észak-Amerikában és Ausztráliában. Nálunk az Alföldön (homokos területek kivételével), a Középhegységben és a Dél-Dunántúlon található. Nagy, lazán álló leveleivel jelenleg a napraforgó- és a kukoricatáblákban jelentősebb gyom. Ma már Észak-Amerikába is többfelé behurcolták, és az ottani kutatók megállapították róla, hogy egy levélbetegséget okozó gombaspórára nagyon érzékeny. Talán ez a biológiai védekezés lehetőségét rejti magában, amikor a kártevőt a természetes ellenségeivel pusztítják.

3. Fekete ebszőlő vagy **csucsor** (Solanum nigrum) ⊙ (SOLNI). A burgonya közeli rokona ez a kissé mérgező, kozmopolita növény. A zöld, majd később éretten fekete színű bogyóiban 40 ezer magot is hozhat egy-egy tövön! A melegebb idő beköszöntével jelenik meg, így a gabonákban nincs jelentősége, csak a kapásokban. Mivel a trágyás, rothadó szerves anyagokban gazdag talajt szereti, ezért jól trágyázott földeken számíthatunk leginkább megjelenésére.

X. tábla

1. Pásztortáska (Capsella bursa-pastoris) ⊙ (CAPBP). Legismertebb gyomnövényünk egyike a keresztesvirágúak családjából, amely az egész Földön megtalálható a trópusi területek kivételével. Az orsógyökerű növény legfeljebb 70 cm magas. Magvai legnagyobbrészt ősszel csíráznak ki. Tőlevélrózsás formában telel át, enyhe, fagymentes időszakban már télen kivirágzik. Természetesen tömegesen kora tavasszal jelenik meg a földeken. Az évelő pillangósokban, de a gabonavetésekben is kárt okoz. Több keresztes virágú termesztett növényünk betegségeinek és rovarkártevőinek gazdanövénye. Az állatok rossz íze miatt nem kedvelik. A tehenek teje hagymaszagot kap tőle. Ugyanakkor fontos vérzéscsillapító.

2. Nagy útifű (Plantago major) ○ (PLAMA) és a **3. lándzsás útifű** (Plantago lanceolata) ○ (PLALA). A két faj közt a legszembetűnőbb különbség az, hogy a lándzsás útifű levele keskenyebb a másikénál, ezért ezt kígyónyelvűfűnek is szokták nevezni. Mindkét gyom az útifűfélék családjába tartozik, eurázsiai, illetve kozmopolita, így hazánkban is őshonos a természetes növénytársulásokban. A kapálást nem bírják, így főleg az évelő pillangós vetésekben számíthatunk elszaporodásukra, ahol elnyomhatják a kultúrnövényt. Különben az útilapuk igen hasznos növények, mert teájuk köhögéscsillapító, nyálkaoldó hatású. Még gyógycukorka is készül belőlük. (l. Vadvirágok 2., 40. o.; Gyógynövények 10. o.)

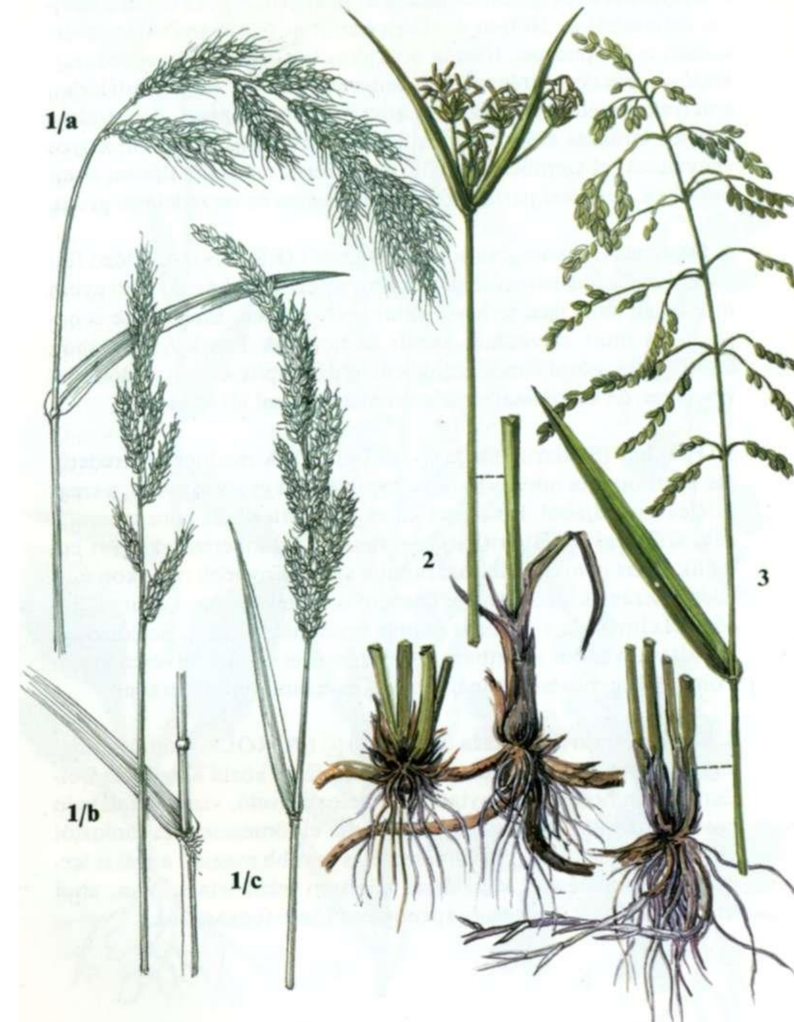
4. Réti lórom (Rumex obtusifolius) ⊙⊙ vagy ○ (RUMOB). A keserűfűfélék családjába tartozó hatalmas növény. 8-10 fajtársával együtt lósóskának is nevezik őket. A hazai nedvesebb erdők, láprétek őshonos növénye – európai származású, de sokfelé behurcolták a világon. Minden nedves, trágyás, szemetes helyen megél, nagy károkat okoz az évelő pillangós vetésekben, ahova valószínűleg a rosszul tisztított vetőmaggal került be. Ugyanakkor viszont jól hasznosítható gyógynövény. Csersavat tartalmazó terméséből bélhurut ellen teát főznek. Az állatgyógyászati is felhasználja.

1. Kakaslábfű-fajok (Echinochloa spp.) ⊙ Magjukkal mindenki találkozik, ha főzés előtt rizst válogat. Apró, legfeljebb 2-3 mm-es, fényes sárgásbarna vagy szürke magjai leginkább pici kavicsokra hasonlítanak, amelyek minden rizsszállítmányban előfordulnak. Az egész földkerekség melegebb vidékein elterjedt mocsári növények, amelyek szellőzött (levegővel is érintkező) iszapban csíráznak. Ez az oka annak, hogy az árasztással termesztett rizskultúrák nem szabadulhatnak meg tőlük. Azonban máshol is minden kultúrnövénynek egyik legveszedelmesebb vetélytársai, mert szárazsághoz alkalmazkodott típusai is vannak. Mivel a fiatal növények a víz alatt megfulladnak, ezért a helyes időpontban végzett árasztással, valamint vegyszerezéssel pusztítják. **1/a Nagyszemű kakaslábfű** (E. hostii), **1/b szakállas kakaslábfű** (E. phyllopogon), **1/c tömött kakaslábfű** (E. spiralis). (L. a VI. táblát is!) Mind behurcolt faj.

2. Zsióka (Bolboschoenus maritimus) ○ (BOLMA). Az előzőekhez hasonlóan ez is mocsári gyom, a szikes mocsarakban társulásalkotó. Kozmopolita, de az előbbiekkel ellentétben őshonos nálunk. A rizsföldeken, nádasokban, halastavak környékén alkot hatalmas állományokat. A sásfélék családjába tartozik. Kúszó gyöktörzsének gumószerűen megvastagodott részeiből hajt ki. Ha ezeket kiszántják, szárazra kerülve elpusztulnak, de nyomban a szántás után a disznók szívesen kitúrják, és frissen megeszik (l. Vízinövények 38. o.).

3. Rizsfű (Leersia oryzoides) ○ (LEEOR). Nem véletlen, hogy ez a neve, mert valóban nagyon hasonlít a rizshez. Mediterrán eredetű, de a vízimadarak révén elterjesztett jelentős gyom a világ számos helyén. Nálunk még nem számít annak, de előbb-utóbb itt is gondot okoz majd, főleg az öntözött területeken. A mocsári növények magjai általában az áramló vízzel terjednek. Ezért nemcsak a vetett növények közül kell kiirtani őket, hanem rendszeresen kell kaszálni miattuk a csatornák, víztározók környékét is.

1. Betyárkóró (Erigeron canadensis) ⊙ (ERICA). Az észak-amerikai őshazából az 1600-as években került át Európába. Magyarországon is közönséges, főleg a homokos talajokon válik egyeduralkodóvá. Fészkes virágzatában rengeteg bóbitás termés érlelődik, amelyek a széllel terjednek. A növényt fiatalkorában, de mindenképpen virágzás előtt feltétlenül irtani kell! Sajnos már bizonyos vegyületekkel szemben ellenálló *(triazinrezisztencia)* típusai is kifejlődtek. A városi parlagokon is közönséges és veszedelmes gyom.

2. Seprence (Stenactis annuus) ⊙ vagy ○ (ERIAN). Az előző fajjal külsejében is rokonságot mutató, a fészkesekhez tartozó gyom manapság kezd igen terhessé válni kertjeinkben. Elterjedése is hasonló: a múlt században került át hozzánk Észak-Amerikából. Évelő pillangósokban, szőlőkben, erdőtelepítésekben különösen veszélyes, de kapálással, rendszeres kaszálással jól irtható.

3. Tyúkhúr (Stellaria media) ⊙ (STEME). A mediterrán eredetű, ma kozmopolita növény nálunk is mindenütt gyakori gyom, a szegfűfélék családjából. Ha ősszel kikel, télen áttelel, és kora tavasszal zöld szőnyegként elboríthatja kertünket. A biokertészek azért becsülik, mert nem engedi kiszáradni a talajt. Enyhébb napokon már télen kivirágzik. Kis termete ellenére is veszélyes, mert gyors fejlődésével elnyomja a gabonát és más egyéb növényeket. Sarlózással, kapálással viszont jól irtható. A baromfi és a juh szívesen legeli. Fontos gyógynövény is, teája a vese- és epeműködést serkenti.

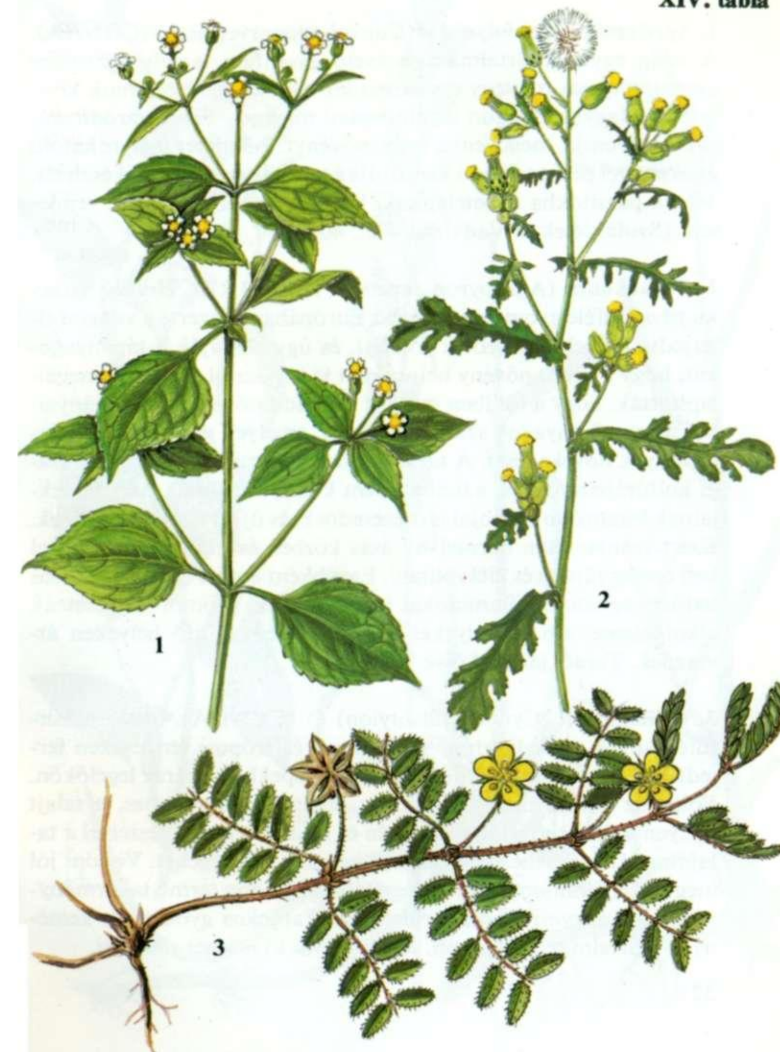
4. Kövér porcsin (Portulaca oleraceae) ⊙ (POROL). A talajon szétterülő, húsos levelű és szárú faj a porcsinfélék közül Közép- és Dél-Európában honos. A fényigényes, melegkedvelő, vizet tartalékoló növény a nyári forróságban szaporodik el tömegesen, és júniustól szeptemberig virágzik. Milliméternél is apróbb magjait a szél is terjeszti. Gyomlálással, kapálással könnyen lehet irtani. Van, ahol termesztik, salátaként vagy spenótként főzve fogyasztják.

1. Apró gombvirág (Galinsoga parviflora) ⨀ (GASPA). Perui származású kozmopolita gyom, amely nálunk a múlt század közepe óta kezdett meghonosodni, tömegesen főleg a kapás kultúrákban fordul elő. Ezenkívül megtelepszik mindenhol a ház körül, majorokban, mezsgyéken is. Fény- és melegigényes, ezért ha kerti veteményünket jól gondozzuk, erőteljes fejlődését biztosítjuk, gyakran kapálunk, akkor a gombvirág visszaszorítható. Népi gyógynövény, de takarmánynövényként is használható. Nem régen jelent meg Magyarországon egy rokon faj is, amely szintén dél-amerikai eredetű egynyári, a *bozontos gombvirág* (G. quadriradiata).

2. Közönséges aggófű (Senecio vulgaris) ⨀ vagy ⊙⊙ (SENVU). Az előző fajhoz hasonlóan ez is a fészkesvirágzatúak családjába tartozik. Jelenleg világszerte megtalálható. Egyéves, de ősszel csírázva áttelel. 10–40 cm magas, felálló szárú, ágas növény. Nedves, trágyázott, nitrogénben gazdag talajokon tömeges. A triazin gyomsrtó szerekkel szemben némely típusa már érzéketlen. Viszont idejében végzett talajmunkákkal jól irtható. Gyógynövényként is gyűjtik, azonban igen erős hatása miatt manapság főleg gyári gyógyszerek előállítására használják (l. Gyógynövények 4. o.). Egykor az állatokat is orvosolták vele. A pozsgás aggófüveket (Senecio) l. a Kaktuszok, pozsgások 50. o.

3. Királydinnye (Tribulus terrestris) ⨀ (TRBTE). A dinnyéhez rendszertanilag semmi köze nincs ennek az igen kellemetlen, szúrós, a talajon elfekvő gyomnak, amely a királydinnyefélék családjába tartozik. Szubtrópusi elterjedésű faj, amely pionírként a homokbuckákon is megtelepszik. Nálunk is tömeges, különösen a Duna–Tisza közén, a forró homokpusztákon teremtett kapás kultúrákban. Terméskéiből két pár kemény tövis meredez. Különösen a kézzel végzett munkákat (hagyma-burgonyaszedés) akadályozza.

1. Apró szulák vagy **folyondár** (Convolvulus arvensis) ○ (CONAR). A világ egyik legártalmasabb évelő gyomfaja, amely az összes gyomtömegnek mintegy egyharmadát teszi ki. A futóhomok kivételével Magyarországon is mindenhol tömeges. Felcsavarodó szárával elnyomja, megdönti a vetett növényt, 2-3 méter mélyre hatoló gyökereivel pedig teljesen kizsarolja a talaj tápanyag és vízkészletét. Még a pázsitokba is betelepszik, ha nem öntözik, nyírják rendesen. (Szulákfélék, I. Vadvirágok 1., 40. o.)

2. Tarackbúza (Agropyron repens) ○ (AGRRE). Hosszú tarackú pázsitfűféle gyom, amely egész Európában és szerte a világon elterjedt. Tarackjai átszövik a talajt, és úgy elszívják a tápanyagokat, hogy a vetett növény helyenként ki is pusztul. Kutatók megállapították, hogy a földben maradt korhadó növényi maradványaiból mérgező anyagok szabadulnak fel, amelyek gátolják a kultúrnövények növekedését. A tarackbúza irtása minden mezőgazdasági kultúrában fontos, azonban nem könnyű feladat, mert tarackjainak legapróbb darabjai is megerednek, és új növénnyé fejlődnek. Ezért szántás után boronával, ásás közben és után gereblyézéssel kell összegyűjteni és eltávolítani. Egyébként éppen tarackjai fontos hatóanyagokat és vitaminokat tartalmaznak, gyomor- és veseteák alkotóelemei stb., amelyeket a gyógynövénygyűjtő helyeken átvesznek. Tarackjai pörkölve kávépótlók.

3. Csillagpázsit (Cynodon dactylon) ○ (CYNDA). Évelő pázsitfűféle, mely a mediterrán, szubtrópusi és trópusi területeken terjedt el, nálunk főleg a feltört homoki gyepekben, száraz legelőkön. Főleg az Alföld meleg, homokos szántóin veszedelmes, a talajt mélyen kiszárítja, a talaj felszínén és az alatta kúszó részeivel a talajmunkát megnehezíti, és ezáltal növeli a költségeket. Viszont jól megköti a futóhomokot, és legeltethető, vadon termő takarmánynövény a nagyon száraz területeken. Tarackos gyökérzete keményítőt tartalmaz, melyet ún. jódpróbával ki is lehet mutatni.

1. Pongyola pitypang vagy **gyermekláncfű** (Taraxacum officinale) ○ (TAROF). A fészkesekhez tartozó, tejnedvet tartalmazó, tőlevélrózsás faj. Észak-Amerikában és Eurázsiában közönséges. Mélyre hatoló húsos főgyökérrendszere van, melyből tőszáron fejlődik ki fészekvirágzata (egy tövön több is). A virágzat csak napos időben nyílik, borús időben összecsukódik. A kerti pázsitokban és az évelő pillangós takarmánynövényekben okoz kárt. A talajművelést nem bírja, ezért erősödik meg a több évig háborítatlan gyepekben, lucernásban. Növényenként átlagosan 3000 magot terem, amelyek repítőkészülékükkel ejtőernyő módjára messzire eljutnak. Levele és gyökérzete fontos drogot szolgáltat (l. Vadvirágok 1., 10. o.; Gyógynövények, 4. o.). Gyökere kávépótló. A biokertészetben igen értékes trágyalevet készítenek belőle, erjesztve vagy forrázva.

2. Tövises iglice (Ononis spinosa) ○ (ONOSP). Ugyancsak fontos gyógynövény és a legelők kellemetlen gyomja (l. Gyógynövények 8. o.). Elterjedt Európa nagy részén. Tövises, fásodó szárain hozza pillangós virágait. Gyomirtó szerekkel feltétlenül irtani kell, mert különben igen jelentősen csökkenti a szénatermést.

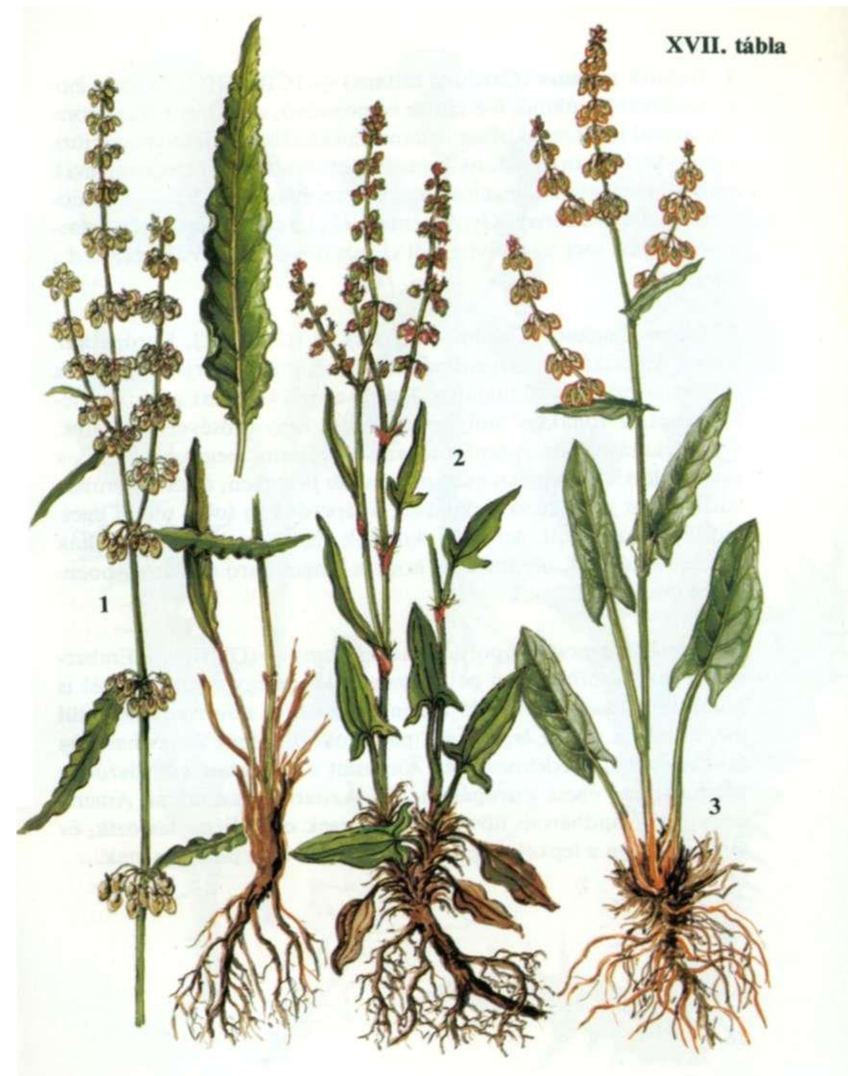
3. Mezei iringó (Eryngium campestre) ○ (ERXCA). Az ernyősvirágúak családjába tartozó növény, szintén természetes tagja a hazai száraz növénytársulásoknak, de a legelőkön káros. Szúrós tüskéi miatt állataink messziről elkerülik. Manapság már egész Európában megtalálható, sőt Észak-Amerikába is behurcolták. Ősszel ágas-bogas kórója a tövéről leszakad, és megszáradva a szél mint egy nagy labdát görgeti tovább a mezőn („ördögszekér"). (L. Vadvirágok 1., 54. o.) Eközben hullanak ki magjai. Hogy ezt megakadályozzuk, legjobb virágzás előtt mélyre hatoló karógyökerét a tövénél elvágni, kiszúrni vagy gyomirtó szerrel az egész növényt lepermetezni. A petrezselyemhez hasonló ízű és szagú gyökérzete értékes drog, vizelet- és epekőhajtó.

1. Fodros lórom (Rumex crispus) ○ (RUMCR). E tábla mindhárom növénye a keserűfűfélék családjának tagja. A fodros lórom dél-eurázsiai eredetű faj, ma kozmopolita. Hazánkban mindenütt megél, de főleg a nedves réteken, mocsárréteken tömeges. Nevét hullámos szélű, nagy, durva tapintású leveleiről kapta. Csak azért említjük a gyomnövények között, mert évelő, répaszerű vastag gyöktörzsével igen mélyre hatol, s erőteljes, nagy „bokraival" elnyomja a legelő hasznos füveit vagy a lucernát. Az állatok nem fogyasztják el sem zölden, sem a szénában. Korai kaszálással – megakadályozva a magérlelést – meg lehet tőle szabadulni. (L. a XI. táblát is.)

2. Mezei sóska (Rumex acetosa) ○ (RUMAC). A mérsékelt égövben szinte mindenütt elterjedt réti növény, friss, humuszos talajokon. A *kerti sóská*nk őse, amely valószínűleg vadfajok kereszteződéséből ered (l. Kultúrnövények 2., 34. o.). A legelőkön, hegyi réteken az állatok lelegelik, oxálsavtartalma miatt étvágygerjesztő hatású is, ám hogy elkülöníthessük a veszedelmes juhsóskától, azért mutatjuk be. A talajmunkákat különben sem bírja, egykettőre kipusztul, ezzel is bizonyítván, hogy az eredeti gyepek őshonos vadvirága.

3. Juhsóska (Rumex acetosella) ○ (RUMAA). Régen rossz viszont, ha a juhok ezt a sóskát eszik, mert görcsöket, kólikát és végül az állat elhullását okozza. Ezért irtandó korai kaszálással, valamint a savanyú talajú legelők meszezésével, mivel ezt nem bírja. Évelő, szintén a földön kúszó tarackjaival jól terjed. A mészszegény homokpuszták, hegyi legelők növénye, ma már kozmopolita. Az itt említett fajok mind gyógynövények. Úgynevezett „makkocska"-terméseik csersavat tartalmaznak. Teájuk súlyosabb bélhurut, hasmenés esetén segít.

1. Bókoló bogáncs (Carduus nutans) ⊙ (CRUNU). Számos bogáncstársától bókoló, 6-8 cm-re is megnövő, szép piros fészkes virágzatával lehet megkülönböztetni. Eurázsiában (Mediterraneum), Észak-Afrikában és nálunk is mindenütt közönséges vadvirág utak mellett, parlagokon, legelőkön, szemetes helyeken. Bóbitás termései messzire elszállnak. Gyomként irtják, ha száraz legelőkön tömegesen jelenik meg ez a tövisektől szúrós növény. (L. Vadvirágok 1., 58. o.)

2. Fodros bogáncs (Carduus crispus) ⊙ (CRUCR). Európában, Észak-Amerikában, Argentínában és Japánban elterjedt faj. Ez is kétéves, orsógyökerű bogáncs. Levele a széleken csak rövid töviseket visel, a fonákán molyhos. Virágai négy-ötösével fejlődnek. A védekezésnél itt is legfontosabb szempont megakadályozni a magérlelést. Tömegesen csak nedvesebb helyeken, ártéri gyomtársulásokban jelentkezik, eredetileg a láperdők, a folyó menti ligeterdők növénye volt. Amerikai kutatók 1969-ben sikeresen irtották a bogáncsféléket, oly módon, hogy a magot fúró ormányosbogarakat eresztettek rájuk.

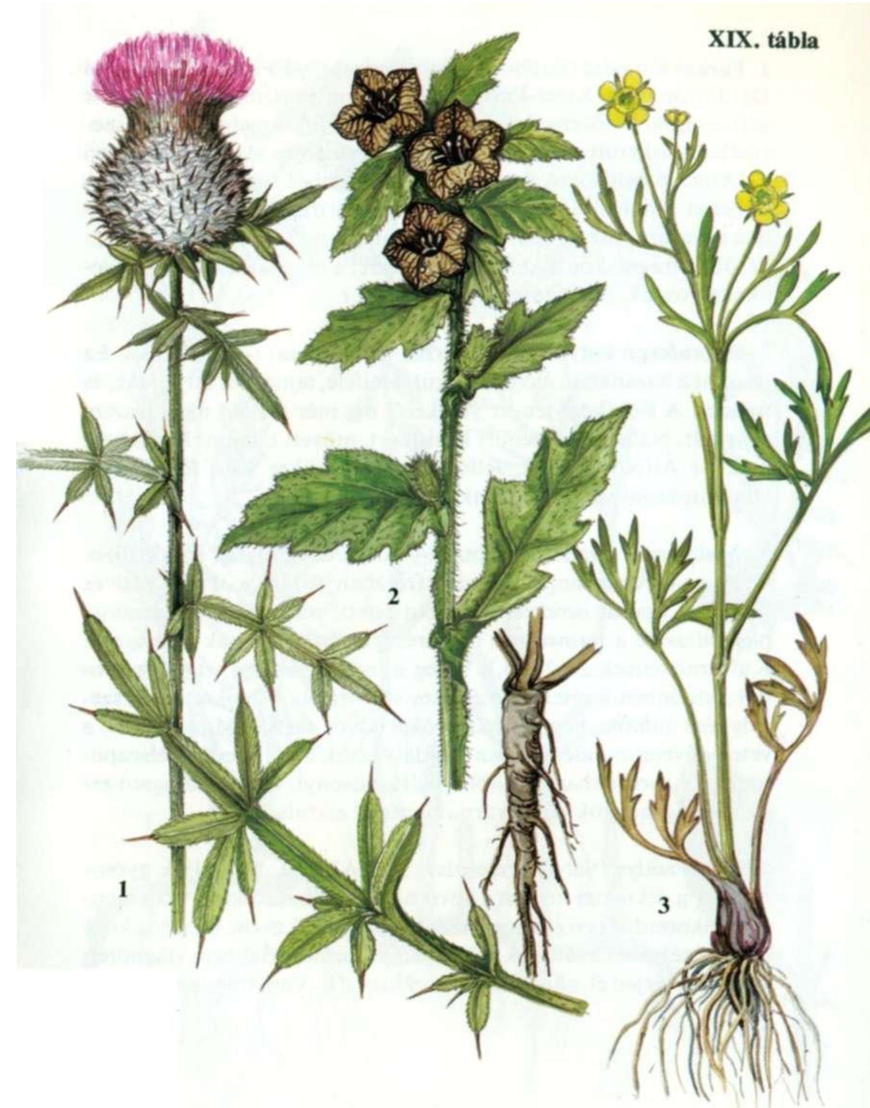
3. Szamárbogáncs(Onopordum acanthium) ⊙ (ONRAC). Embernél is magasabbra növő példányain sokszor egy centiméternél is hosszabb tüskék fejlődnek. Bizony, ahol ez a növény tömegestül megjelenik a száraz legelőkön, parlagokon, minden más hasznos faj kiszorul. Terjedelmes fiatal tőrózsáit a föld alatt kell kiszúrni. Megtalálható egész Európában, Elő-Ázsiában és újabban Amerikában is. Mindhárom növény a fészkesek családjába tartozik, és virágzataikon a lepkék, méhek, dongók szívesen lakmároznak.

1. Gyapjas aszat (Circium eriophorum) (··) (CIRER). Orsógyökerű, másfél méterig megnövő közép-európai faj. A fészkesekhez tartozik (l. még a VII. táblát is). Száraz cserjésekben, irtásokon találjuk, hatalmas bokrait még megközelíteni is nehéz, mert levelei tele vannak erős tövisekkel. A száraz legelőkön ezért gyomnak számít, és irtani kell, lehetőleg még fiatalkorában.

2. Beléndek (Hyosciamus niger) (··) vagy ⊙ (HSYNI). A burgonyafélék családjába tartozó növény minden része, de főképp magja erősen mérgező! Az állatok ösztönösen kerülik, ha azonban a silózott vagy felaprított takarmányba vagy magja a baromfiaknak szánt szemestermészhez kerül, mérgezést okozhat. Vigyázni kell világosbarna, kb. 1,3 mm-es bibircses magjára, mert a mák közé is keveredhet, és ember fogyasztja el! Nem véletlenül használták régen boszorkánykenőcsökhöz, s hívták bolondítófűnek, csábítófűnek, bolondító beléndeknek. Tarlóhántással a beléndek elterjedését meg tudjuk akadályozni. Ezt az Eurázsiában, Észak-Amerikában és Ausztráliában elterjedt növényt fontos gyógynövényként gyűjtik ipari felhasználásra. Néha még termesztik is. (L. Gyógynövények 42. o.)

3. Vetési boglárka (Ranunculus arvenis) ⊙ (RANAR). Mereven felálló szára miatt néha kefefűnek is nevezik ezt a boglárkafélét. Megtalálható Európában, Ázsia mérsékelt övezetében és Észak-Afrikában. Magyarországon az őszi gabonavetésekben okozhat gyomként kárt, de mivel ez a növény is erősen mérges, ezért a gondozott legelőkön sem hagyják kifejlődni. Szerencsére a gyomirtó szerekre nagyon érzékeny, így ma már kezd eltűnni a régen ördögárpának is hívott növény. 4-8 terméskéjének felülete tüskés, jellegzetesen bordás. (L. még Vadvirágok 1., 26. o.)

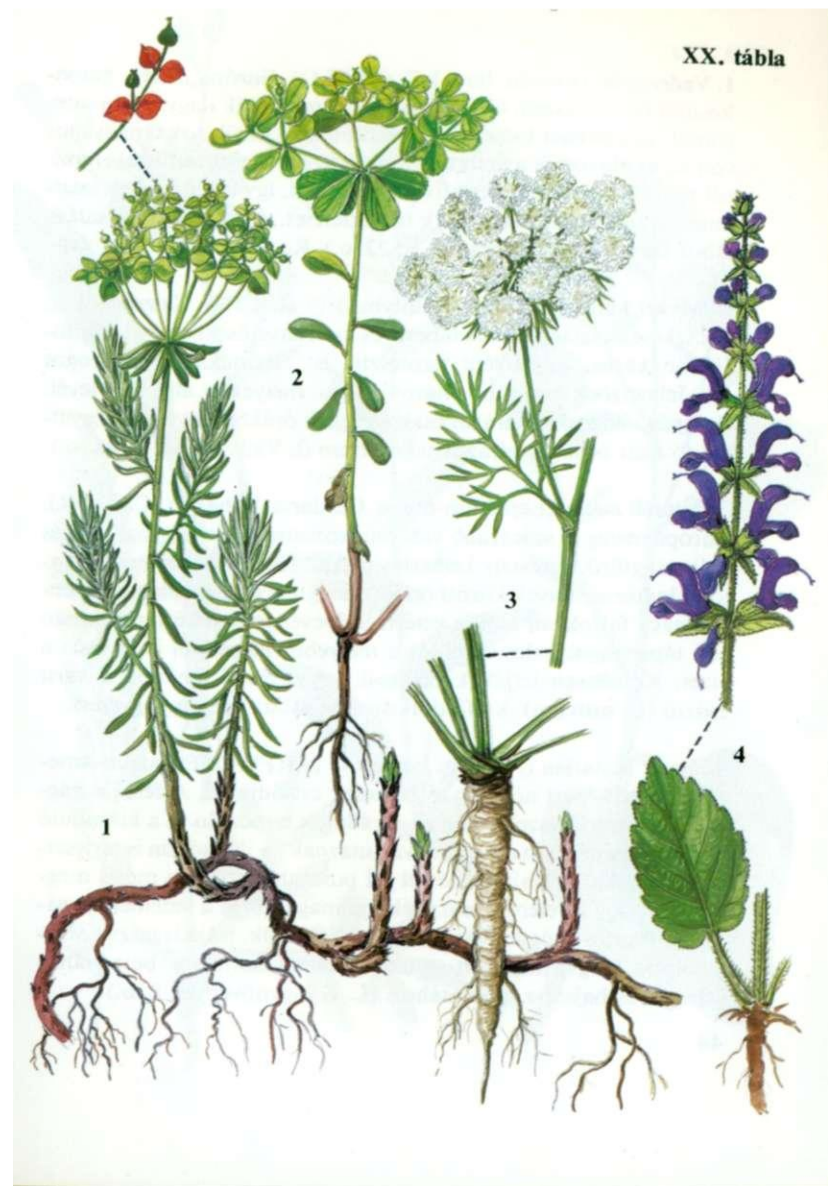

1. Farkas kutyatej (Euphorbia cyparissias) ○ (EPHCY). Közép- és Dél-Európában, Kelet-Európa déli részein és Szibériában sokféle szárazságtűrő növénytársulásban gyakori faj, amely Észak-Amerikába is átkerült már. Fásodó, függőlegesen és vízszintesen növő gyöktörzse behálózza a talajt. Ezek rügyeiből hajt ki. Legelőkön okozhat problémát, mivel az egész növény mérges szárazon és zölden egyaránt, bár az állatok rendszerint ösztönösen elkerülik. Legkésőbb virágzáskor le kell kaszálni, ezzel a magvak terjedését megakadályozzuk. (L. Vadvirágok 1., 42. o.)

2. Napraforgó kutyatej (Euphorbia helioscopia) ⊙ (EPHHE). Ez is, mint a hazánkban élő összes kutyatejféle, tejnedvet tartalmaz, és mérges. A Földközi-tenger vidékéről ma már a Föld nagy részére elterjedt. Nálunk mindenütt közismert, művelt talajon, kertekben, csak az Alföldön ritka. Jellegzetes orsógyökre van. Rendszeres talajmunkával védekezhetünk ellene.

3. Vadmurok (Daucus carota) ⊙⊙ (DAUCA). Egész Európában, Délnyugat-Ázsiában és Észak-Afrikában őshonos. Egy-, két- és többéves típusai ismeretesek. Föld feletti részei a megtévesztésig hasonlítanak a termesztett sárgarépára, hiszen annak vad őse (l. Kultúrnövények 2., 26. o.). Főleg a lucernásokban számít gyomnak, különben a rétek természetes vadvirága. A biokertészek szegélyként ültetik, hogy a kártevőket távol tartsa. Magérlelését a veteményben mindenképpen akadályozzuk meg, mert ha elszaporodik, kiszorítja maga mellől a kultúrnövényt. Rovarcsalogató ernyős virágzata sokféle rovarnak terített asztala.

4. Mezei zsálya (Salvia pratensis) ○ (SALPR). Ne véljük gyomnak ezt a fél méter magasra növő ajakost. Tisztásokon, utak mentén, bokorerdőkben gyakori, kedves vadvirág. Levele, ha széna közé kerül, értéktelen az állatok számára. Erdőszéli kertekben, víkendtelkeken ott terjed el, ahol ritkán kaszálnak. (L. Vadvirágok 1., 36. o.).

1. Vadrezeda (Reseda lutea) ○ (RESLU). Európa meleg, homokosabb talajú részein él. Virágzatán szembetűnik nagyszámú porzóinak sárgásfehér tömege. Ha szántóföldre kerül, sok tápanyagot von el, és elnyomja a vetett növényeket. Fertőzött területeken minél több kapást kell a vetésforgóba állítani, így a rendszeres talajmunkákkal megakadályozzuk magérlelését. A rezedafélék családjához tartozik (l. Vadvirágok 1., 22. o.). Régi festőnövény.

2. Mezei katáng (Cichorium intybus) ○ (CICIN). Kozmopolita, a fészkesek családjából. A lóhere- és lucernavetésekben és a szántóföldön káros. Egyébként termesztik is: cikóriakávét és drogot ad. Jellemzőek vesszőhöz hasonló ágai, melyeken alig van levél. Pompás világoskék virágai csak a reggeli órákban nyílnak. Egyetlen tő akár 6000 jól csírázó magot terem (l. Vadvirágok 1., 46. o.).

3. Útszéli zsázsa (Lepidium-draba, Cardaria draba) ○ (CADDR). Európa meleg és szárazabb vidékein közismert, káros gyom. Só- és szárazságtűrő, agresszív keresztes virágú. Az Alföld szikesein sínylődő kultúrnövények között óriási tömegben szaporodhat el, ilyenkor nagy foltokban kiöli a vetést. Szövevényes gyökértarackjában sok tápanyagot halmoz fel, és a mélyebb rétegekből is felveszi a vizet. Keményen irtják kapálással, vegyszerrel. Rokona a *kerti zsázsa* (L. sativum), külföldön divatos saláta, népi gyógyszer.

4. Nagy bojtorján (Arctium lappa) ⊙ (ARFLA). Eurázsia–Amerika-szerte ismert növény, a fészkesek családjából. A fészekvirágzat horogszerű fészekpikkelyei az állatok bundáján és a kiránduló gyerekek nadrágján megragadva „utaznak” – ily módon is terjesztve a magokat. Talajműveléssel jól pusztítható, de ha mégis megmarad, nagy leveleivel beárnyékolja maga körül a veteményt, pázsitot. Fontos gyógynövény, levesbe főzhetjük, teája izzasztó, vizelethajtó. Megvastagodott gyökerét felhasználják a bojtorjános sampon és hajszesz gyártásához. (L. Gyógynövények 8. o.)

XXI. tábla

1. Piros árvacsalán (Lamium purpureum) ⊙ (LAMPU). Az ajakosok családjába tartozik, így nem rokona a valódi csalánnak. Ősszel áttelelő, alacsony növény. Elterjedt egész Európában és Ázsiában. Kárt csak a kalászosokban okoz. (L. Vadvirágok 2., 12. o.)

2. Nagy csalán (Urtica dioica) ○ (URIDI). A csalánfélék közül nálunk az apró és a nagy csalán előfordulása jelentős. Ez utóbbi évelő, gyöktörzse tarackokban folytatódik. Vegetatív úton és óriási magtermésével (növényenként kb. ezer) egyaránt jól szaporodik. Eredetileg láperdőkben élt. Nitrogénben dús, trágyás helyeken, elhanyagolt kertek, házak körül tenyészik, de könnyen kiirtható. Egyik legközismertebb gyógynövényünk. Kitűnő teát főzhetünk friss hajtásaiból (l. Gyógynövények 6. o.). Virágpora viszont allergiát okoz. A biokertészet főzetét és esővízzel erjesztett levét permetezésre és a palánták trágyaleves öntözésére használja.

3. Szúrós szerbtövis (Xanthium spinosum) ⊙ (XANSP). A legszúrósabb bogáncsokkal is felveszi a versenyt ez a dél-amerikai eredetű, a fészkesvirágzatúakhoz tartozó növény. Nálunk főleg a disznólegelőkön (páskom), parlagokon, szemetes helyeken él. A jószág még a közelébe sem merészkedik. Horgas termései emberbe, állatba belekapaszkodnak. Még fiatalon kell lekaszálni!

4. Fehér mécsvirág (Melandrium album) ○ (MELAL). A szegfűk rokona ez az este nyíló vadvirág. Európától a Bajkál-tó vidékéig őshonos, Észak-Amerikába behurcolták. Kétlaki. Országszerte mindenféle kultúrában, szőlőkben és parlagokon közönséges. Rendszeres talajmunkával meg lehet tőle szabadulni.

5. Mirigyes bálványfa (Ailanthus altissima) (AILAL). Táblánkra mint jól sarjadzó *gyomfa* került ez a Kínából származó fa, amely nálunk kivadult az ültetésekből. Az erdőkben káros a jelenléte, viszont kibírja a szennyezett városi környezetet. (l. Fák, bokrok 34. o.).

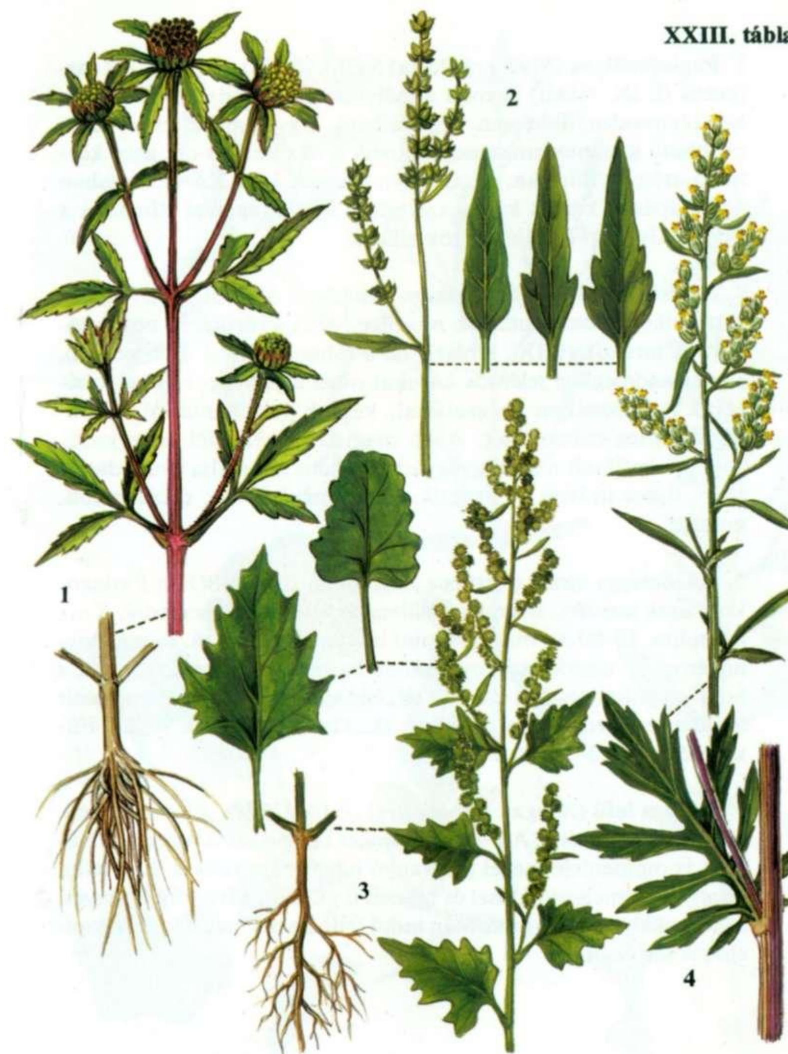

1. Subás farkasfog (Bidens tripartitus) ⊙ (BIDTR). Eurázsiai, mediterrán elterjedésű, fészkes virágzatú, amelynek sugárvirágai hiányoznak. Mocsaras, lápos területeken, nedves legelőkön keressük. A nem művelt területeken is rendszeresen kaszáljuk le, hogy magja ne juthasson a szántóföldre. (L. Vízinövények 28. o.)

2. Terebélyes laboda (Atriplex patula) ⊙ (ATXPA). Európában, Észak-Afrikában és Észak-Amerikában élő gyom. 70–160 cm magas, ágas, teljes egészében zöld növény. Levelei fonákukon lisztesek. Június közepétől virágzik, és kezdi érlelni rengeteg magját (100–6000 db), amelyek hosszú ideig csírázóképesek. Tápanyagban gazdag, agyagos talajon elnyomja a hasznos növényt, ezért kitartó kapálással pusztítsuk.

4. Tatár laboda (Atriplex tatarica) ⊙ (ATXTA). Előző társával együtt a libatopfélék családjába tartozik. Mindketten rokonságban vannak a főzeléknek termesztett spenóttal (l. Kultúrnövények 2., 34. o.). A tatár laboda az Alföld szikes, kötött talajain él tömegesen, kizsarolva az amúgy is szűkös víz- és tápanyagkészleteket. Tarlóhántással, kapálással, vegyszerrel pusztítsuk.

4. Fekete üröm (Artemisia vulgaris) ○ (ARTVU). Eurázsiai, észak-amerikai elterjedésű gyom. Szétdarabolt tarackjai új növényekké fejlődnek ki. Magról kelt egyedei először tőlevélrózsát fejlesztenek, majd másfél méteresre is megnövő szárain júliustól megjelennek a fészkes virágzatok. Az utakról, árokpartokról, romterületekről csak akkor kerül kertünkbe, ha nem végeztük kellő gonddal a kapálást. Ha kaszálás helyett vegyszeres gyomirtóval vagy égetéssel teszünk „rendet" a mezsgyéken, könnyen egyeduralkodó lesz, mert csak vetélytársait irtjuk ki. Az ambrózíával egy időben virágzik, ezért felerősíti annak allergén hatását, főleg a városokban. Ugyanakkor régi népi orvosság, étvágygyerjesztő, majoránnapótló fűszer stb. (l. Gyógynövények 10. o.).

1. Papsajtmályva (Malva neglecta) ⊙ (MALNE). A csinos kis varjúmák (l. IX. táblát) rokona a mályvafélék családjából. Európán kívül is minden földrészen megtalálható. A gyógynövényként hasznosítható gaz mindenütt megtelepszik a ház körül s ott, ahol korhadó, trágyás föld van. (L. Gyógynövények 12. o.) A lucernásban és a kapások között káros, szétterülő leveles ágaival elfoglalja a helyet. Gyakori kapálással jól irtható.

2. Porcsin keserűfű (Polygonum aviculare) ± (POLAV). A taposott, szikér gyomtársulások növénye. A keserűfűfélék népes táborába tartozik (l. IX. táblát), de a többinél jóval elterjedtebb, és nagy tömegben jelentős károkat okoz tápanyag- és vízelvonásával. A gabonában fogasolással, később tarlóhántással akadályozzák meg előretörését. Apró magjait még a szél is terjeszti. Virágzó hajtásait a népi gyógyászat régóta használja gyulladások ellen. Egész nyáron át virágzik. Egyéb népi nevei: disznópázsit, porcfű.

3. Közönséges vasfű (Verbena officinalis) ○ (VEBOF). Parlagokon, utak mentén, ártereken, pillangós vetésekben keressük. Kozmopolita, 50–80 cm magas, s mint latin neve is utal rá, ez is gyógynövény. Az uborka savanyításához használják: aromája miatt, s hogy ne puhuljon meg eltéve a téli hónapok alatt. Rendesen kezelt területeken nem szaporodhat el. (L. Gyógynövények 10. o.; Fűszernövények 34. o.)

4. Kalinca ínfű (Ajuga chamaepitys) ⊙ (AIUCH). Ajakos virágú, 10–15 cm-es növény. A Földközi-tenger környékéről terjedt el. Nálunk is mindenfelé megél a savanyú talajok kivételével. Kedveli a könnyen felmelegedő löszt és meszes homokot. Mivel fényigényes, a gabonákban csak aratás után indul fejlődésnek, ezért fontos a mielőbbi tarlóhántás.

1. Nád (Phragmites australis) ○ (PHRCO). Igazi kozmopolita mocsári növény, a pázsitfűfélék közül. Szántóföldön ott fordul elő, ahol rendszeresen pangó víz van. Itt viszont nagyon nehéz az irtása, mert igen erős tarackjai a gépi munkákat is akadályozzák. 12 000 magot is teremhet egy-egy töve, de ennek nincs jelentősége, mert főleg kúszó gyöktörzséből sarjadzva szaporodik. Gyomnövényként elsősorban a rizsföldön okoz kárt, mivel lehetetlenné teszi a termesztést. (Valójában visszafoglalja eredeti helyét.) Ipari növényként viszont igen jelentős; télen aratják. (L. Vadvirágok 1., 50. o.; Vízinövények 20. o.)

2. Fekete nadálytő (Symphytum officinale) ○ (SYMOF). Európa nagy részén, Nyugat-Szibériában és Észak-Amerikában a nedves területek ismert áttelelő növénye. Az érdeslevelűek családjába tartozik. (A nadály – a pióca népi neve; l. Vadvirágok 1., 22. o.) Lápos vagy mocsaras, magas talajvizű szántókon és réteken terebélyes „bokraival" elnyomja a körülötte élő vetést vagy a hasznosnak tartott füveket. Irtása nem könnyű feladat, mert feldarabolt, kívül fénylő, fekete répaszerű gyöktörzse új növényekké egészül ki. Mélyszántással védekeznek ellene. Véglegesen eltűnik – akárcsak az előbb említett nád –, ha lecsapolják a vizet a nedves termőhelyről. A fekete nadálytő ugyanakkor a biokertészek megbecsült növénye. Vízzel erjesztett leve szerintük növeli a kerti és szobanövények ellenállóképességét, és növekedésserkentő hatású. Permetezve vagy a talajra öntözve használják. Összegyűjtött gyökereit és leveleit – mint latin neve is mutatja – gyógynövényként értékesíthetjük. Régi idők óta borogatószer, töréseknél, fagyási sérüléseknél stb. (L. Gyógynövények 26. o.) A frissen szántott földeken a disznók is szívesen kitúrják és megeszik.

XXV. tábla

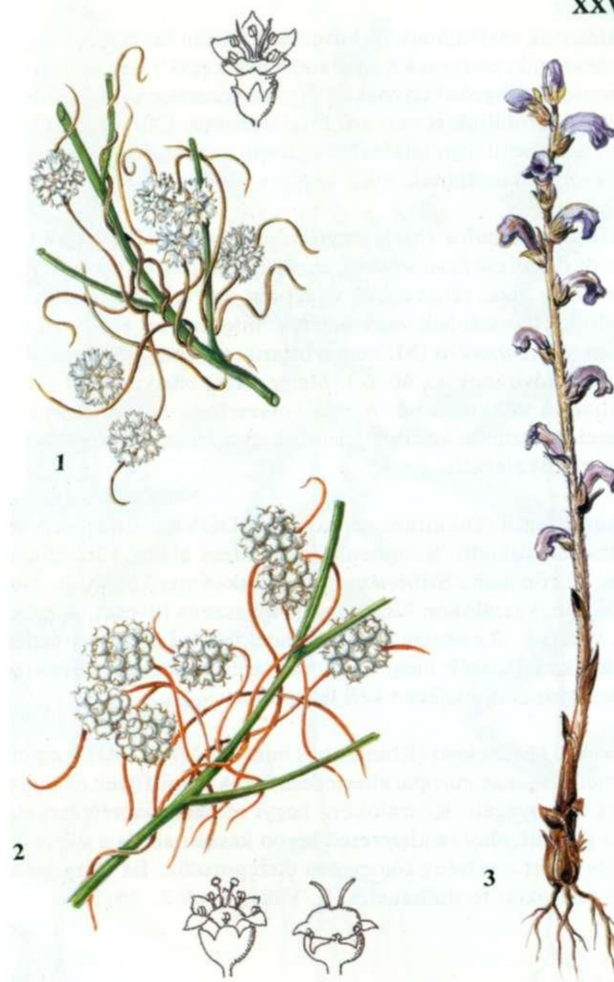

E tábla mindhárom növénye élősködő életmódot folytat. A gazdanövénybe bocsátják szívófonalukat, és elszívják a kész tápanyagokat. Ezért nincsenek leveleik, nincsenek zöld színtestecskék illetve nincs *klorofill* a sejtekben stb. Virágoznak, és magot teremnek.

1. Kis vagy **kakukkfűaranka** (Cuscuta epithymum) ⊙ (CVCET). Pirosas, sárgás, dúsan elágazó, fonálszerű növény, amelynek gyökere sincs. Fonalhálózatával szinte nemezes bevonatot alkot a gazdanövényen. Elterjedt Európában, részben Ázsiában, Észak-Amerikában és Dél-Afrikában. Az ajakos- és ernyősvirágúakon, valamint a hüvelyeseken, galajféléken élősködik. Ezt régi neve – kakukkfűfojtó – is mutatja. *Ssp. trifolii* (herefojtó) nevű alfajának mezőgazdasági kártétele jelentős a heretéléken és a lucernán.

2. Nagy aranka (Cuscuta campestris) ⊙ (CVCCA). Narancssárga, viszonylag vastag, elágazó szárú faj. A közép-amerikai származású élősködő egyre jobban terjed Dél- és Délkelet-Európában. Magyarország melegebb vidékein a szemetes területekről, utak széléről kerül rá a kultúrnövényekre, például paradicsomra, paprikára, tök- és káposztafélékre, burgonyára, here- és lucernavetésekre. Ha nem sikerült arankamentes vetőmagot vetnünk, nem marad más hátra, mint vegyszerrel irtani. Az összes arankafaj a szulákfélék családjának tagja. Van köztük lenfojtó, nádfojtó, fűzön, nyárfán, csalánon, komlón élősködő is (l. Különös növények 30. o.).

3. Napraforgó vajvirág (Orobanche cumana) ⊙ (ORACU). Az északi félteke mérsékelt és meleg övezeteiben őshonos élősködő. Vajszínű, 10–30 cm magas. Gyökere „szívógumóvá" alakulva tapad a gazdanövény gyökeréhez. Hajtásain halványlila virágok nyílnak. Elsősorban a dohányon okoz igen nagy kárt, de élősködhet kender-, burgonya- és napraforgóvetésekben is. 1949-ben tűnt fel hazánkban. Számos rokona él nálunk, vadvirágon élősködve. A vajvirág régi nevei: szádorgó, istennyilafű, misegyertya stb.

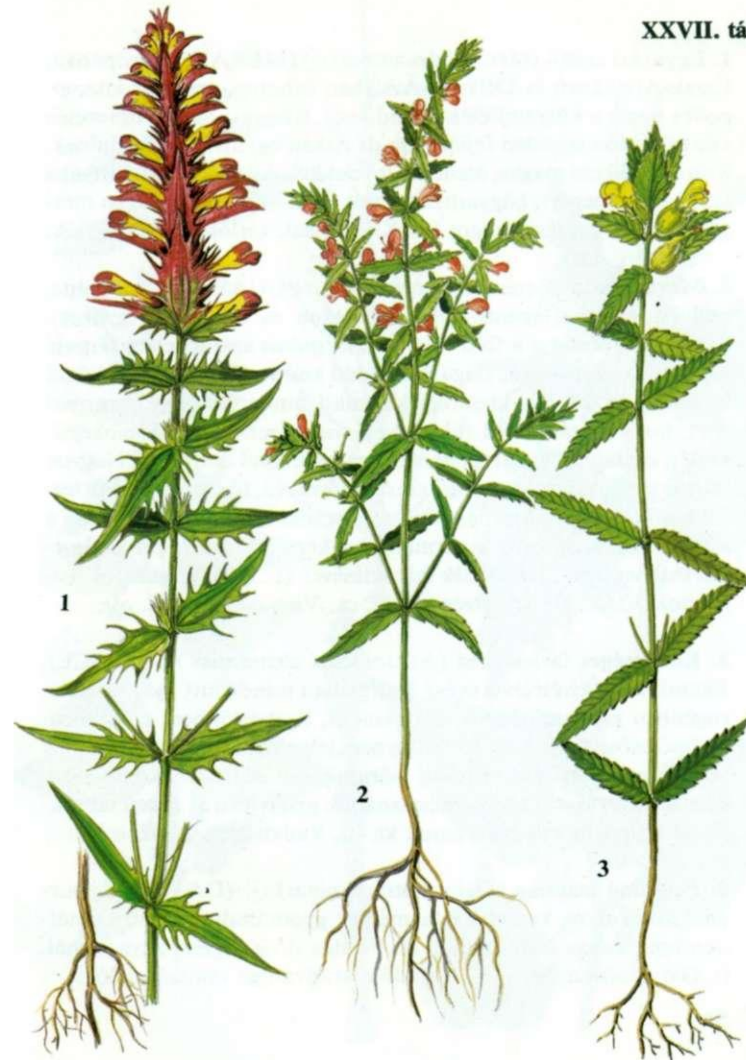

A tátogatók családjának itt következő három tagját félélősködőknek nevezzük, mert ezek a gazdanövénytől csak vizet, vízben oldott szervetlen anyagokat szívnak el. Így természetesen zöld színtestecskéik és klorofilljuk is van a fotoszintézishez. Csírázásuk után, ha rövid időn belül nem találnak megfelelő gazdanövényt a közelben, éppen úgy elpusztulnak, mint az élősködők.

1. Mezei csormolya (Melampyrum arvense) ⊙ (MEAAR). Egyéves, de ősszel csírázva áttelelő, európai, mediterrán növény. A szép, bíborvörös ajkú, sárga csövű virágokat murvalevelek ölelik körül. A felsők bíborszínűek vagy fehérek, míg az őszi erdőkből ismert *kéküstökű csormolya* (M. nemorosum) murvalevelei élénk liláskékek (l. Vadvirágok 1., 46. o.). Meleg, laza, bázikus vagy semleges kémhatású talajokon nő. A mai korszerű növényvédelem elterjedésével elveszítette korábbi jelentőségét a kalászosvetésekben. Régi neve: rókafarkfű.

2. Korai fogfű (Odontites verna) ⊙ (ODOVE). Átlagosan 40 cm magas félélősködő. Szembetűnőek lándzsa alakú, fűrészfogas levelei. Európában, Szibériában és Észak-Amerikában él. Nedves legelőkön, kaszálókon kiszoríthatja a hasznos füveket. Augusztusban virágzik. Az aratás utáni, haladéktalanul elvégzett tarlóhántással akadályozzák meg, hogy magjai beérjenek. A füves területeket ugyancsak idejében kell lekaszálni.

3. Csörgő kakascímer (Rhinanthus minor) ⊙ (RHIMI). Legfeljebb fél méter magas, európai elterjedésű faj. A pázsitfüvek gyökereiből nyeri tápanyagait. Kaszálókon, hegyi réteken, lápréteken él. Ott okoz gondot, ahol rendszeresen későn kaszálnak, és a sikeres magérlelés miatt a növény tömegesen elszaporodik. Ez főleg a nedvesebb talajokon fordulhat elő. (L. Vadvirágok 2., 16. o.)

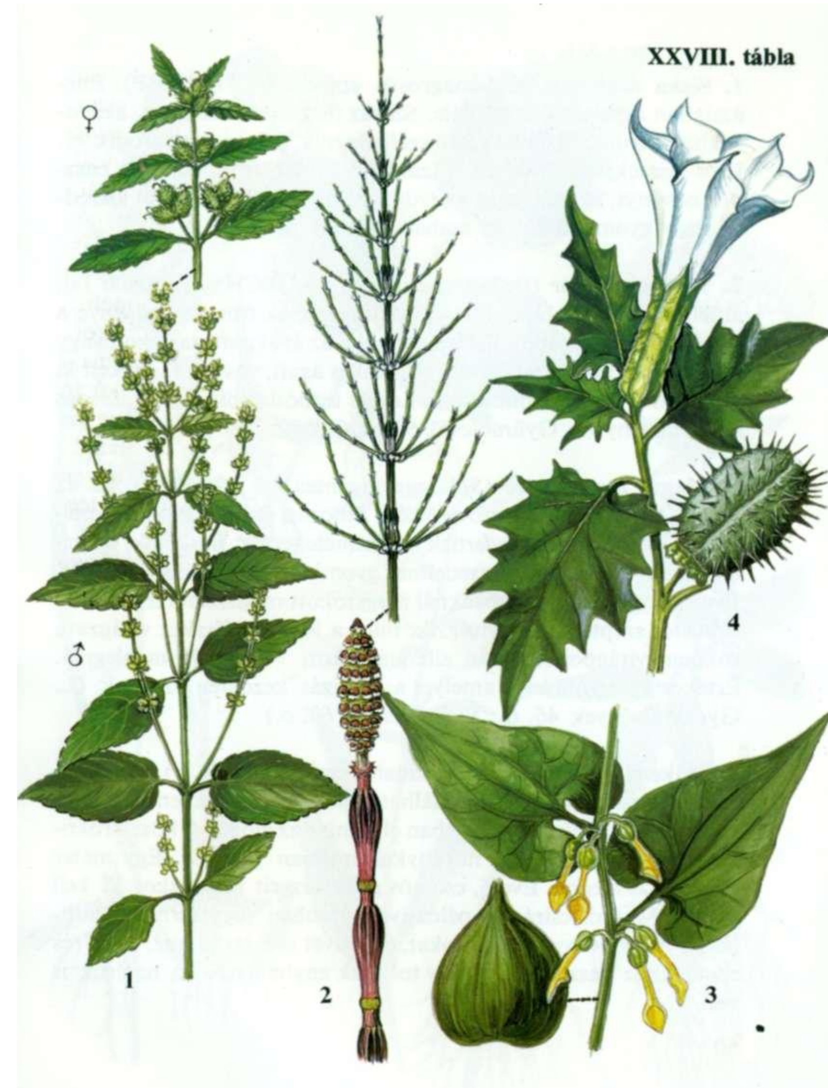

1. Egynyári szélfű (Mercurialis annua) ⊙ (MERAN). Európában, Észak-Afrikában és Délkelet-Ázsiában őshonos, ma már kozmopolita gyom a kutyatejfélék családjából. Kétlaki: porzós és termős virágai külön egyeden fejlődnek, de ritkán együtt is előfordulnak. Szára 20–30 cm magas, átellenes levelekkel. Állatok takarmányába kerülve hasmenést, bágyadtságot, sőt lázat okozhat, gyengén mérges. Virágzó hajtása drogot ad. Kapálással, tarlóhántással irtják.

2. Mezei zsurló (Equisetum arvense) ○ (EQUAR), Kozmopolita, nedves réteken, láperdőkben, töltéseken és szántókon gyakori. Virágtalan növény, a föld felett előbb *spórás* szárat fejleszt, majd az elporzás után zöld, elágazó, meddő szárat. Több szinten kúszó tarackjai kiszárítják, kizsarolják a talajt, ámbár jelenléte éppen azt jelzi, hogy a szántóföld túl nedves, rossz szerkezetű. A biokertészek a csalánnal együtt erjesztett trágyalevével öntöznek. Nagyon fontos gyógynövény, meddő szára leforrázva, főzve a veseteák legfőbb alkotórésze. Ám hasmenést, görcsöket, bénulást okoz, ha a szarvasmarha aprított takarmányába kerül. A zsurlókat véglegesen ki lehet irtani tarackjaik felszedésével. (L. Mohák, zuzmók, harasztok 50. o., Gyógynövények 22. o.; Vízinövények 32. o.);

3. Közönséges farkasalma (Aristolochia clematitis) ○ (ARPCL). Skandinávia kivételével egész Európában mindenütt gyakori. Nitrogénben gazdag, meszes talajokon él, ligeterdőkben, szőlőkben, gyümölcsösökben. Szántóföldön nem jelentős, a szőlőkben viszont vegyszerrel irtani kell. Erősen mérgező, szívbénulást okozhat. Leveleinek forrázatát *külsőleg* használják gyógyításra! Mivel tarackjaival terjed, ezzel együtt ássuk ki. (L. Vadvirágok 2., 52. o.)

4. Csattanó maszlag (Datura stramonium) ⊙ (DATST). A burgonyával rokon, kozmopolita mérges gyom utak mentén, szemétdombon, kapás kultúrákban él. Fontos drog légzési zavaroknál. (l. Gyógynövények 6. o.). Bomló maradványai csírázásgátlók.

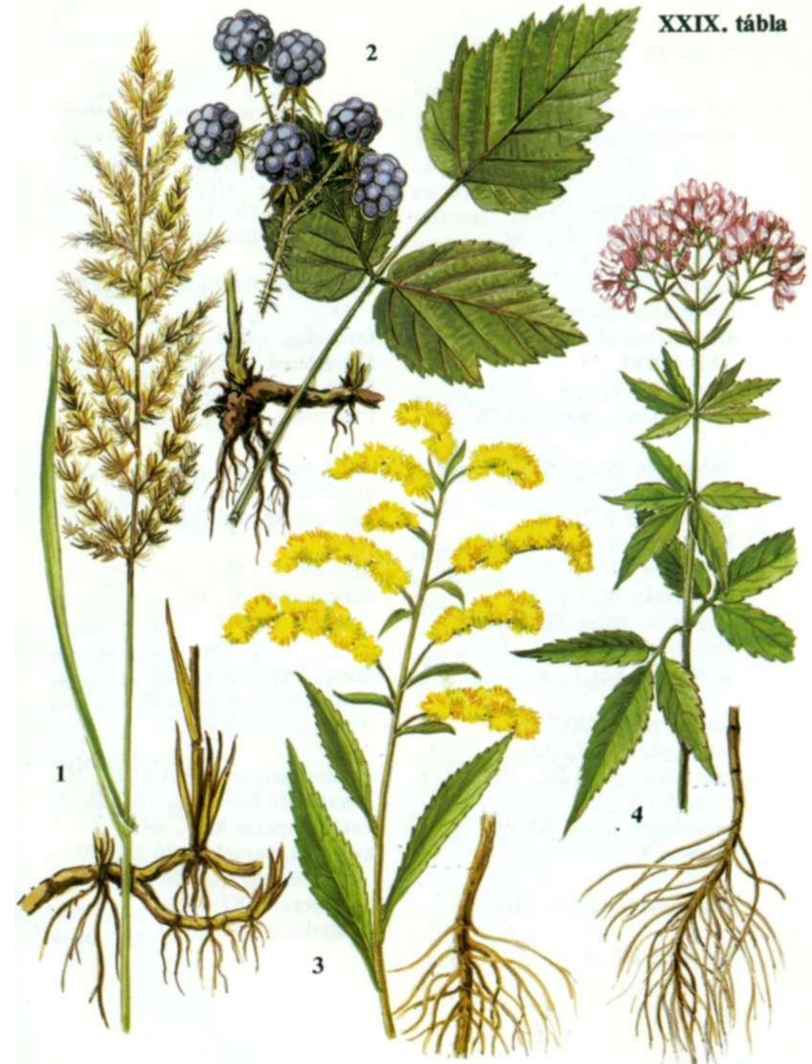

1. Siska nádtippan (Calamagrostis epigeios) ○ (CIMEP). Eurázsiában őshonos pázsitfűféle. Száraz tölgyesek irtásában, akácosokban, erdőszéli felhagyott szőlőskertek helyén szaporodik el. Erős tarackjaival mélyen kiszárítja a földet, és elnyomja a hasznos növényt, akadályozza az erdő felújulását. Gyökerestül kiszedve vagy gyomirtó szerrel szabadulhatunk meg tőle.

2. Hamvas szeder (Rubus caesius) ○ (RUBCH). Eurázsiai faj, amely ligeterdők, láperdők, vízparti cserjések őshonos növénye a rózsafélék családjából. Kellemetlen, ha az árokparti tarlókon vagy a kukoricaföldön szaporodik el. Tüskés ágait, vastag, fás tőkéit ki kell szedni és megsemmisíteni. Levele teapótló (plantatea), fontos gyógynövény. (L. Gyümölcsök 60. o.; Gyógynövények 38. o.)

3. Magas aranyvessző (Solidago gigantea) ○ (SOOGS). Ez az Észak-Amerikából dísznövényként áthozott faj Európa-szerte elvadult. Hívják *jágerkendernek* is. Csemetekertek, faiskolák, telepített füzesek, égeresek veszedelmes gyomja, mert mindent elnyom. Ilyen helyeken a tarackosoknál megszokott módszerrel irtani kell. Júliustól szeptemberig virágzik, mint a legtöbb fészkes virágzatú rokona, virágpora szintén allergiát okoz. Viszont jó méhlegelő. Értékes gyógynövény, amelyet a virágzás kezdetén szednek. (L. Gyógynövények 46. o.; Vízinövények 60. o.)

4. Sédkender (Eupatorium cannabinum) ○ (EUPCA). Eurázsiában és Észak-Amerikában található. Nedves területeken, vízfolyások mentén, ligeterdőirtásokban él, s mint az előző faj közeli rokona kártétele a hasonló növénykultúrákban jelentős. Egy méter magasra is megnő. Évelő, csomós gyöktörzseit szántáskor ki kell szedni. Magról csírázott példányait újabban vegyszerrel pusztítják. Gyógynövény – illóolajokat, csersavat stb. tartalmaz, vese- és epeteákhoz használják, amely teáknak enyhe hashajtó hatásuk is van.

NÉVMUTATÓ

(A római szám a színes táblát, az arab szám a képeket ismertető szövegoldalt jelöli.)